

Л. Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. Л. Н.
ГУМИЛЕВА
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

**«АДАМИ КАПИТАЛ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУДЫҢ
НЕГІЗГІ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ»**

*Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
ЕҢБЕКТЕР ЖИНАҒЫ*

СБОРНИК ТРУДОВ

Международной научно-практической конференции

**«ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ КАК ОСНОВНОЙ ФАКТОР
ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ»**

WORKS

of the International scientific and practical conference

**«HUMAN CAPITAL AS THE MAIN FACTOR OF ECONOMIC
DEVELOPMENT»**

Астана

20 қазан 2022

УДК 331.5 (075.8)

ББК 65.240я73

А 24

Рецензенты: профессор «Esil University», д.э.н. Галиева А.Х.
профессор Евразийского национального университета им.Л.Н.Гумилева, д.э.н.
Шалболова У.Ж.

Редакционная коллегия

Макыш С.Б. – д.э.н., профессор, декан экономического факультета, Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, г.Астана

Байжолова Р.А. – д.э.н., профессор, Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, г.Астана

Ауелбекова А.К. – к.э.н., доцент Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, г.Астана

Исаева Б.К. – PhD., доцент, Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, г.Астана

ISBN 978-601-337-744-5

«Адами капитал экономикалық дамудың негізгі факторы ретінде» халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының еңбектер жинағы. –Астана: Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2022. -330б.

Сборник трудов международной научно-практической конференции «Человеческий капитал как основной фактор экономического развития». – Астана: Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, 2022. -330с.

Works of the International scientific and practical conference «Human capital as the main factor of economic development». - Astana: L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2022. -330p.

УДК 331.5 (075.8)

ББК 65.240я73

ISBN 978 – 601 – 337 – 744 – 5

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2022

© Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, 2022

© L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2022

ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКАҒА КӨШУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АДАМИ КАПИТАЛДЫҢ ДАМУ БОЛАШАҒЫ

Калдыбаева Данира Орынбаевна

danira_77@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университетінің докторанты,
Астана қ., Қазақстан

Ғылыми жетекші - PhD, доцент Исаева Б.К.

Тақырыптың өзектілігі адами капитал теориясының дамуы ел экономикасы үшін маңызды болып табылады. XX ғасырдың аяғы мен XXI ғасырдың басынан бастап, әлемнің жетекші елдерінде "жаңа экономика" қалыптаса бастады, онда материалдық ресурстармен салыстырғанда адами капитал үлкен үлес қосады. Оның пайда болуы ақпараттық революция нәтижесінде пайда болды, нәтижесінде жаңа сала – ақпараттық Индустрия дамыды, сонымен қатар еңбекті интеллектуализациялау үрдісі байқалды.

Әлемдік Ұлттық байлықтағы адами капиталдың үлесі 66%, ал дамыған елдерде – 70-80% құрайды. Дүниежүзілік Банктің мәліметтері бойынша Қазақстанның ұлттық байлығында 2017 жылы адами капитал 36%, ал табиғи капитал 40% құрады [1]. Сондықтан адами капиталды дамыту "жаңа экономикаға" көшу үшін маңызды.

Капитал-жалдамалы еңбекті пайдалануға негізделген нарықтық экономиканың негізгі категориясы. Еңбекті экономикалық категория ретінде қарастыра отырып, оны көптеген зерттеушілер ежелгі заманнан бері зерттеп келе жатқанын атап өткен жөн. Ең көп тарағаны- жеке және әлеуметтік қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін өмірлік игіліктер жасау үшін адамның саналы, мақсатқа сай және пайдалы іс-әрекеті ретінде жұмысқа деген көзқарас.

Адами капиталға арналған әлеуметтік-экономикалық зерттеулерді талдау "адами капиталдың" теориялық және әдіснамалық негіздерімен байланысты проблемалар әлі де шешілмейтінін көрсетеді: жалпыға бірдей танылған анықтама, құрылымның бірыңғай элементтері, оның деңгейін өзгертетін факторлар тізімі, бағалау әдістемесі, сондай - ақ әлеуметтік өзгерістерге трансформациялық өзгерістер жағдайында даму механизмі жоқ.

Зерттеу нәтижелері

Адами капитал экономикалық категория ретінде ұзақ уақыт бойы қалыптасты. Адами капитал туралы теориялық ережелердің бастауында классикалық экономикалық теорияның негізін қалаушылар болды, олар адамның көбею процесінде рөлін анықтады, адамның білімі мен қабілеттерінің маңыздылығын көрсетті. Бірқатар экономистер адам капиталы деп адамның өзі, басқалары – оның еңбекке қабілеттілігі (білімі, біліктілігі, дағдылары) түсінілді, тізімде адамның физикалық, психологиялық, дүниетанымдық қасиеттерімен, шешім қабылдау қабілетімен, ұйымдастырушылық қабілеттерімен және т. б. толықтыратын пікірлер болды. 20 ғасырдың басынан бастап экономикалық-

математикалық және статистикалық құралдарды қолдана отырып, олар адами капиталдың тиімділігін бағалай бастады, білімнің экономикалық өсуге әсерін анықтай бастады және т. б.

"Адами капитал" теориясының әдіснамалық негіздерін американдық экономистер, Чикаго университетінің профессорлары әр түрлі тұжырымдады: Джекоб Минсер (1922-2006) «Адами капитал теориясын» тұжырымдады, Теодор Шульц (1902- 1998) «Адами капитал теориясының негізгі ережелерін» анықтады және «Экономикалық өсуді қамтамасыз етудегі білімнің жетекші рөлін» көрсетті, Гари Беккер (1930-2014) «Теорияның категориялық аппаратын дамытуға айтарлықтай үлес қосты, сонымен қатар білім берудің пайдасы мен шығындарын салыстыра отырып, білімге инвестициялардың экономикалық тиімділігін анықтады.

XXI ғасырдағы елдердің тұрақты дамуының жаһандық мақсаты әлеуметтік бағдарланған инновациялық даму болды. Бұл прогрестің факторларының бірі цифрландыру болды. Цифрлық экономика-бұл қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін цифрлық өнімдер мен қызметтерді құру мақсатында сандық ресурстарға, желілік қатынастарға негізделген экономикалық жүйе.

Экономиканың цифрлық трансформациясының өзіндік өмірлік циклі бар: туу, қалыптасу және өсу, жетілу, қартаю, оның мәнін негізгі кезеңдермен көрсетуге болады: Даму, белгілі бір қызмет түріне дайындық; қызмет; деградация, кейіннен жойылумен қызметті азайту немесе басқа қызмет үшін жаңа даму. Білім экономикасының белсенді дамуы инновациялық даму индекстері, жаһандық бәсекеге қабілеттілік және т.б. бойынша әлемдік рейтингтердің алғашқы позицияларын дамыған елдер иеленуіне әкелді. Қазақстан төмен позицияларға ие және оның себебі адами капиталды қалыптастыруға жеткіліксіз назар аудару болып табылады.

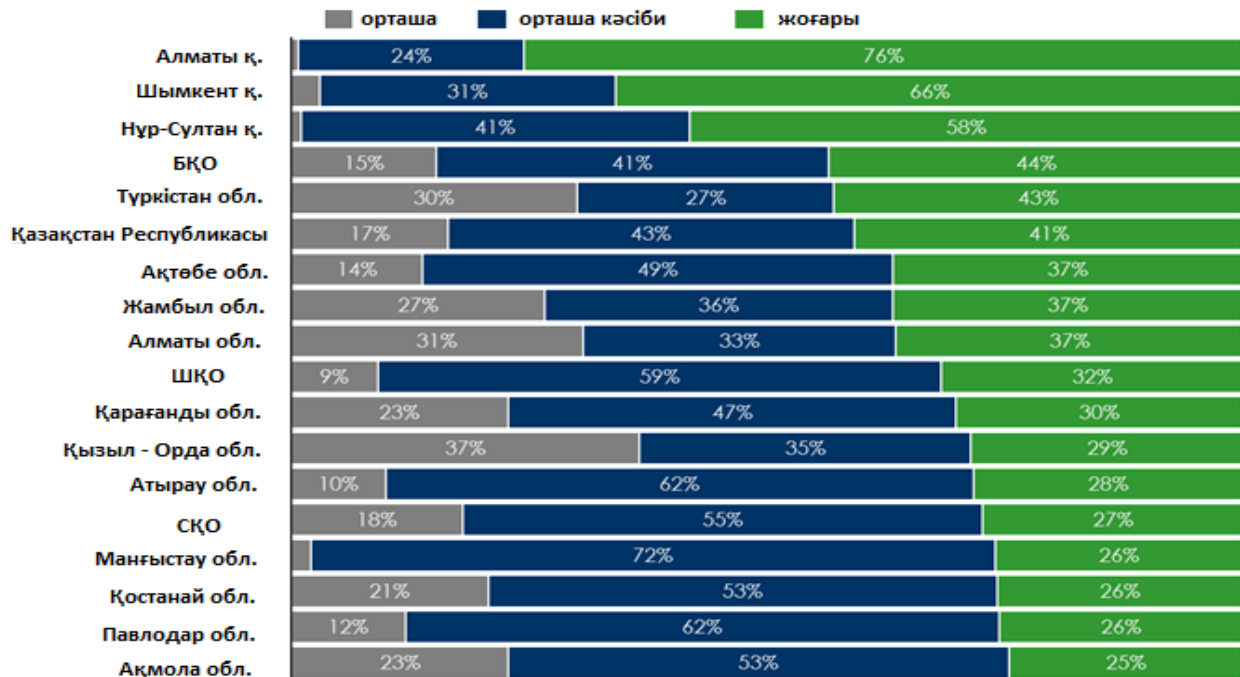
Цифрландыру жоғары білімді қажет ететін мамандықтар санының артуына әкелді. Әлемдегі жоғары білімі бар адамдардың жалпы пайызы шамамен 35% құрайды. 2021 жылғы мәліметтер бойынша, Қазақстанда білімі орташа деңгейден жоғары адамдардың пайызы 56%, Канадада – 57%, Жапонияда – 50%, АҚШ-та - 46%, ең төменгі пайызы Бразилияда (15%) және Қытайда (9%). Еуропада білім сапасы бойынша Австрия көш бастап тұр, онда 34 университеттің 8-і әлемдегі ең үздік 100 оқу орнының қатарына кіреді.

Білім деңгейі жалдамалы жұмысшылар мен өзін-өзі жұмыспен қамтығандар арасында айтарлықтай ерекшеленеді. Сонымен, өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың төрттен бір бөлігі ғана (26%) жоғары білімі бар, ал жалдамалы жұмысшылар арасында бұл үлес 45% құрайды. Бұл ретте өзін-өзі жұмыспен қамтыған халықтың үштен біріне жуығы (30%) елдердің тек мектеп білімі бар (сурет 1).

	орташа	орташа кәсіби	жоғары
жұмыспен қамтылған	17%	43%	41%
жалдамалы	12%	42%	45%
өздігінен жұмыспен қамтылған	44%	34%	30%

Сурет – 1. Жұмыспен қамтылған халықтың құрылымы
Ескерту: [4] әдебиет негізінде автормен құрастырылған

Өңірлерге келетін болсақ, жоғары білімі бар жұмыспен қамтылған халықтың жоғары үлесі еліміздің үш мегаполисі – Алматы (76%), Шымкент (66%) және Нұр-Сұлтан (58%) қалаларына тән. Ал елдің солтүстік аймақтарында тұратын жұмыспен қамтылғандар ең аз жоғары оқу орындарының біліміне ие (сурет 2).

Сурет – 2. 2022 жылғы 1-тоқсандағы өңірлер мен білім деңгейі бойынша,
%
Ескерту: [4] әдебиет негізінде автормен құрастырылған

Жаһандық өзгерістер, қызметкерлерден түбегейлі жаңа цифрлық дағдылар мен құзыреттерді қалыптастыруды талап етеді, сондықтан инновациялық экономикада адами капиталдың жаңа құзыреттерін қалыптастыру саласындағы ғылыми зерттеулер өзекті болып отыр [3]. Цифрландыру саласындағы жетістіктер жаңа сападағы адами капиталды қалыптастыруға ықпал етеді [2]. Бүгінгі таңда цифрлық дағдылар кез-келген кәсіби қызмет үшін қажет, осыған байланысты халықтың цифрлық сауаттылығы мәселесі туындайды. Алайда, 2020

жылы Қазақстанда жұмыспен қамтылғандардың 11% - ы, бұл елдегі орташа көрсеткіштен екі есе төмен, дербес компьютерлерді пайдаланудың цифрлық дағдыларына ие болмады [1].

Егер адами капиталдың классикалық тұжырымдамасы аясында Г.Беккер арнайы дағдыларды ең құнды деп санаса, онда цифрлық экономиканың дамуы жағдайында жалпы дағдылар мен құзыреттер (жүйелік ойлау, белгісіздік жағдайында жұмыс істей білу және т.б.) басты болып табылады. Сонымен қатар, арнайы цифрлық құзыреттілігі бар мамандарға сұраныс артып келеді.

Жасанды интеллекттің дамуы және робототехниканың таралуы жұмыс орындарының қысқаруына әкеледі, ал екінші жағынан жаңа сұранысқа ие мамандықтар пайда болады. 2020 жылы әлемдік өндірістегі автоматтандыру 29% – 2 құрады, 2022 жылы ол 42% , ал 2025 жылы-50% - дан астам болады деген болжам бар [2]. Оксфорд университетінің ғалымдары 2040-2045 жылдарға қарай әлемдік ауқымда жұмыс орындарының 47% - ы жоғалады деп есептейді [3]. АБЖ және роботтар қазір медицинада, ауыл шаруашылығында, әскери салада және т.б. қолданылады.

Адами капиталды заманауи бағалаудың негізгі тәсілдерін жүйелеу:

1. Табиғи көрсеткіштерді қолдана отырып өлшеу;
2. Өндірілген шығындарға негізделген өлшеу, оны алғаш рет 1883 жылы неміс экономисі және статистигі Эрнст Энгель (1821-1896) қолданды, ол бала туу мен тәрбиелеу құнын бағалауға тырысты;

3. Ағылшын статистигі және экономисі алғаш қолданған кірістерді есепке алу өлшемі, Англиядағы классикалық саяси экономиканың негізін қалаушылардың бірі Уильям Петти (1623-1687), бірақ әдістемелік тұрғыдан өзгертілген бағалауды 1852 жылы британдық экономист және статистик қолданған Уильям Фарр (1807-1883);

4. Бағалаудың салыстырмалы әдісін халықаралық ұйымдар елдерді саралау үшін қолданады:

- БҰҰ 1990 жылдан бастап жыл сайынғы есептер шығарады адам дамуының индексі. 2020 жылы әлемнің 189 елінің ішінен Қазақстан 0,901 индексінің мәніне ие болып, 51-ші орынға ие болды және адам дамуының өте жоғары деңгейінде [1].

"Адами капитал" теориясының шешілмеген мәселелеріне мыналар жатады:

1. Адами капитал теориясының дамуы саяси экономика аясында болуы керек. Бұл мәселе адами капитал теориясының ұтымдылық принципіне негізделгендігімен байланысты (адамның ұтымды мінез-құлқы, шектеулі ресурстарды ұтымды бөлу), қазіргі экономикалық теория оны классикалық саяси экономика мектебінен алды. Бұл тәсіл индустриалды экономика үшін объективті, бірақ постиндустриалды үшін қолайсыз, мұнда қызметкердің шығармашылық қызметі ерекше рөл атқарады. Осыған байланысты қазіргі жағдайда "адами капиталдың" мәні мен қалыптасуы туралы қолданыстағы көзқарастарды түзету қажеттілігі туындайды.

2. Адами капиталға инвестициялау мәселесі және оларды бағалау. Қоғамның постиндустриалды дамуына көшу адами капиталға инвестициялау тәсілінің өзгеруіне ықпал етті. Адами капиталға салынған инвестициялар ұлттық байлықтың өсу көзі болып табылады, оны пайда мен экономикалық өсудің негізгі факторы ретінде қарастырған жөн. Бір жағынан, инвестициялар адами капиталды қалыптастыру үшін қажет, ал екінші жағынан олар білім алу және кәсіби дағдыларды жетілдіру арқылы адам мүмкіндіктерін кеңейту процесіне айналады.

Постиндустриалды қоғамның қалыптасуы мен дамуы жағдайында адами капиталдың маңыздылығы артады. Осыған байланысты Ұлттың адами әлеуетін дамытуға бағытталған жаңа мемлекеттік әлеуметтік саясат қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Кольцова А.А., Старобинская Н.М. Проблемы развития человеческого капитала: Учебно-методическое пособие. – СПб.: КультИнформПресс, 2015. – 51с.
2. Смирнов В.Т., Сошников И.В., Романчин В.И., Скоблякова И.В. Человеческий капитал: содержание и виды, оценка и стимулирование: монография. – М.: Машиностроение-1, Орел: ОрелГТУ, 2005. –513с.
3. Е.Р.Синянская. Управление человеческим капиталом организации: курс лекций. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2014. – 64с.
4. Ұлттық статистика бюросының мәлеметтері

ӘОЖ 330.83

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АДАМИ КАПИТАЛДЫҢ ДАМУ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ

Карабалина Жанар Жумабергеновна

chantekenova@mail.ru

Давлеткалиева Кунслу Булатовна

davletkalieva77@mail.ru

Абдрахманова Айгуль Ашимовна

aaaigul0508@mail.ru

«Экономикалық пәндер» кафедрасының аға оқытушылары
Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан

Қазақстанның жеделдетілген индустриялық-инновациялық дамуы кезеңінде, жаһандану процестерінің интенсивтенуі мен күрделенуі жағдайында, экономиканың негізгі салаларындағы ғылымды қажетсінудің өсуімен елдің адами капиталының сапасын кешенді түрде күшейту қажеттілігі айтарлықтай өзектендірілді.

Ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы прогрестің маңызды қозғалтқышы болып табылады, ал технологиялық өсу